

DE WERELD DER OBJECTIVITEIT *

door GERRIT HUIZER

Niet omdat ik uit de rijks-psychiatrische inrichting ontslagen ben heb ik het gevoel dat ik van een vervelende ziekte genezen ben. Het is waar, mijn diensttijd als krankzinnigenverpleger zit erop en ik woon weer in Amsterdam, maar dat is niet de reden van mijn plezierige gemoedstoestand. Zoveel verschil maakt het niet in Amsterdam de ronde te doen of daar op je afdeling in de inrichting en ook hier in de stad heb ik immers steeds een beetje het gevoel dat ik op mijn hoede moet blijven. Er is iets anders: ik ben geslaagd zoals dat heet, doctorandus geworden. Of 't „wetenschappelijk-verantwoord” is slagen met slaag, slagers, slachters en dergelijke in verbanding te brengen weet ik niet. Verantwoord is het wel. Jarenlang ben ik onderworpen geweest aan kwellingen en verhoren door hooggeleerde doctoren en andere rechters, wier normenstelsels mij vaak vreemd waren. Maar ik wist, zoals Jozef K., dat ook deze rechtbank me zou oproepen wanneer ik zou komen en me zou loslaten wanneer ik zou gaan. En tenslotte ben ik genezen. 't Heeft wel lang geduurd.

Waarom onderging ik dit eigenlijk? Ik deed het misschien om voor mezelf een enigszins houdbare positie binnen het grote gekkenhuis „Maatschappij” te verwerven, een aureool van „deskundigheid”, evenveel waard als ieder aureool, maar dat toch net als het witte jasje dat ik op de afdeling droeg, kan meehelpen anderen als dat nodig is even te laten luisteren. Als degenen met wie je op moet trekken hun menswaardig bestaan proberen op te bouwen met behulp van reglementen en diploma's moet je daar wel een beetje aan mee doen om geen onnodige narigheid te krijgen, zoals je ook als verpleger moest „meehuilen met de wolven in het bos”. Er is me zelfs aangeraden de oorkonde of bul die ik verwierf maar te laten fotocopiëren. Zoveel houvast heb je eraan. Of is dit een bewijs van voosheid? Zo'n stuk papier schijnt in elk geval een belangrijke factor te zijn bij het bepalen van de z.g. intermenselijke verhoudingen.

Is intermenselijk dan eigenlijk nog wel menselijk? Heeft deze vakterm iets te maken met de objectiviteit die mij jarenlang door deskundigen in allerlei soorten toga's is voorgehouden, als het ideaal om naar te streven?

Een object is een voorwerp, leerde ik heel vroeger. Je zou

*) Met toestemming van de Redactie overgenomen uit „Podium” van nov./dec. 1959.

zeggen: wie verlaagt zichzelf of anderen nu tot een voorwerp. Maar dat schijnt sociale wetenschap te zijn: tot voorwerp degraderen, namen geven,

o het gebruik van woorden
verzwijgt een herfstige wereld
achter de vensters
het stikken houdt aan, een hand
wuijt een plataanblad, een hart
krimpt bij voorbaat
van hitte, een oog traant. *(Gerrit Kouwenaar)*

Zo komen mannen van deze wetenschap na uitgebreide onderzoeken tot de opstelling van deze „rather self-evident hypothesis” (zeggen zij zelf n.b.):

„In so far as conflicts between goals of the program and the goals of persons with whom the program is working are eliminated, the program will enjoy greater acceptance.” Dit komt voor in een studie over „the strategy of social change” door de deskundigen van het Inter American Institute of Agricultural Sciences en het betreft eventueel op te zetten hulp-programma’s voor de inwoners van een van de achtergehouden gebieden van Midden-Amerika, die in omstandigheden leven waar normale mensen bijna niet over kunnen praten zonder Gods naam ijdelijk te gebruiken. Wat zeg ik, ijdelijk? Een Franse arbeiders-priester bad, „zonder wierook” naar aanleiding van iets dergelijks:

Ik wilde dat ik mijzelf kon geruststellen, Heer,
maar ik kan het niet meer,
het is te laat.
Ik heb teveel gezien.

Ik heb teveel gehoord.
Ik heb teveel gerekend, en ik geloof dat de onverzadig-
lijke cijfers mij voorgoed mijn naïeve rust ontnomen
hebben. *(Michel Quoist)*

In Nederland zijn er ook nog wel zulke cijfers. Wist u dat er buurten in Amsterdam zijn waar (de cijfers zijn van 1954) nog bijna 60 procent van de gezinnen het met minder dan 70 gulden per week moest doen, kinderbijslag inbegrepen? Mensen van wetenschap schijnen niet te vloeken of te bidden, maar ontdekken op grond van zulk cijfermateriaal de hypothese: „Wij achten het niet ondenkbaar dat de arbeiders met de

lagere inkomens — de ongeschoolden en geoefenden — vooral aangewezen zijn op de buurten met een laag huurpeil, Oostelijke Eilanden, Funen (Czaar Peterstraat en omgeving) en de Noord-Jordaan.”

Het staat er echt, in het (even diep ademen) rapport van een onderzoek naar de sociale structuur van de oostelijke eilanden en funen ingesteld door het sociaal-pedagogisch instituut van de gemeentelijke universiteit en het economisch-sociologisch instituut van de vrije universiteit in opdracht van de commissie jeugdzorg van de amsterdamse jeugdraad.

Als we een kort analytisch onderzoek instellen naar de indringendheid van deze titel, vinden we behalve een aantal lidwoorden en dergelijke slechts de volgende woorden meer dan 1 x: sociaal, instituut, universiteit en jeugd. Dit laatste 1 x in combinatie met zorg en 1 x met raad. Zorg en.... raad, ja, dat is wel toepasselijk misschien. Ik zuchtte ook even diep toen ik een populaire kritische bewerking ging maken van dit objectiverende stuk proza over mensen uit een bekende Amsterdamse volksbuurt die zelf waarschijnlijk gelukkig nog nooit van het verschil tussen objectiviteit en subjectiviteit gehoord hebben.

Dit rapport moest als gids dienen bij de „voortreffelijk in praktijk gebrachte sociaal-pedagogische systemen” waarmee, volgens Lucebert, de Jordaners mak gemaakt zijn en die ook op de Oostelijke Eilanden (Kattenburg, Wittenburg en Oostenburg) toegepast worden. Overigens in bepaalde gevallen met weinig succes. Zo wordt door de wetenschap geconstateerd — (langzaam lezen) —:

„Een instituut als de kerk wordt niet zozeer beoordeeld als de belichaming van het geloof, maar wordt ontmoet in de persoon van zijn vertegenwoordigers: de pastoor, de dominee, de ouderling en de maatschappelijk werkster van de kerk. Wanneer men tot deze mensen een goede relatie heeft, dan wordt ook de kerk aanvaard. Wanneer men echter verbolgen is over het gedrag van de dominee of pastoor, vooral als hij —voor het gevoel van deze mensen — in strijd leeft met datgene wat hij op de kansel verkondigt, dan is daarmee het gehele geloof veroordeeld.

Men is over het algemeen nauwelijks in staat de personen van de zaken die zij vertegenwoordigen, te onderscheiden. Dit eist een niveau van abstractie, waarop deze mensen — dicht levend bij de concrete realiteit en daarbij vaak sterk affectief

betrokken —niet gewend zijn te denken. Uiteraard is dit een generalisering die niet voor alle mensen opgaat, maar in de meeste gevallen heeft men te weinig distantie om een zakelijk oordeel over deze dingen te kunnen leveren. Deze instelling — om mensen in de eerste plaats te zien als personen en daarna pas in de functie die zij bekleden — die, zoals gezegd, meer kans heeft om voor te komen in de kleine groep dan in de grote formele organisatie, vinden wij ook terug in de waardering voor de kerk in verband met de saamhorigheid, de derde categorie van tabel G 182”.

Hopelijk voelen „deze MENSEN” zich door deze wetenschappelijke uitspraak niet beledigd. Och nee, zolang zij in staat blijven hun soortgenoten gewoon als persoon te beoordelen, ook al zijn ze wetenschappelijk onderzoeker of van een of andere zorg-raad, zal het allemaal nog wel meevallen. Maar hoe lang nog? Het wordt hun niet makkelijk gemaakt soms. Neem bij voorbeeld dit geval:

Volgens de verkiezingsstatistieken van 1954, het jaar waarin voornoemd onderzoek plaats vond, stemde bijna 50 procent van de O. Eilanders op de C.P.N. Tot hun verbazing vonden de onderzoekers bij hun interviews dat slechts 14 procent van de mensen hier ronduit voor uitkwam en dat de meesten zeiden dat het hun allemaal niet kon schelen. De B.V.D. was in die jaren (1954 dus), waarschijnlijk op de Eilanden wel, maar in universitaire kringen nog haast niet bekend, en zeker niet berucht. De social scientists speurden dan ook in andere richtingen, waar hun vakterminologie beter toereikend was, naar oorzaken: — (aandachtig lezen) —

„De belangrijkste verklaring voor de verschillen tussen de verkiezingsuitslagen en de gegevens in tabel GL. 203 moet o.i. gezocht worden in de concrete „veldsituatie” waarin de politieke keuze wordt bepaald. Vergelijken we de situatie in het stembokje en de interviewsituatie dan komen wij tot frappante verschillen. In de interviewsituatie vraagt een volkomen vreemde, die kennelijk uit een ander milieu komt, naar de politieke voorkeur. De respondent weet niets van de politieke voorkeur van de interviewer, zodat mede door het geladen onderwerp een zekere, cognitief ongestructureerde situatie ontstaat. Deze onzekerheid wordt nog versterkt, doordat de vraag vaak met enige schroom wordt gesteld. In deze ongestructureerde situatie is het dus zeer goed mogelijk, dat men zich geheel aan het doen van een keuze onttrekt. Men geeft eenvoudig op, dat men geen enkele voorkeur heeft, zelfs al heeft men wel op een of andere partij gestemd. Zoals wij zagen betreft het hier o.a. mensen die communistische sympathieën hadden.

Een argument voor deze mening is, dat communisten die wel voor hun mening wilden uitkomen, ook bijna altijd een debat met de interviewer wilden opzetten. Men kreeg daarbij als interviewer duidelijk het gevoel dat de respondent de plaats van de interviewer in de situatie te weten wilde komen. (Het spreekt vanzelf dat de interviewer daar niet op in kon gaan en wanneer men duidelijk maakte dat dit het interview zou vertroebelen, vonden wij in het algemeen wel begrip voor onze positie)."

Opmerkelijk is een van de slotconclusies, die overigens meer schijnt te zeggen over de onderzoekers zelf dan over „deze mensen”:

„Van het besef dat men met het stemmen op een politieke partij mede-verantwoordelijkheid neemt voor de wijze waarop het land geregeerd wordt, ontbreekt bijna elk spoor.”

Ontbreekt niet ook bijna elk spoor van het besef van mede-verantwoordelijkheid voor van alles en nog wat bij degenen die zich op deze wetenschappelijke, liefst zuiver-wetenschappelijke wijze met de realiteit bezig houden? Voor mij bleef deze wereld der objectiviteit een vreemde, enigszins zoals die van de ideale ambtenaar, waarover in een bekende inleiding tot de psychiatrie staat dat hij beschouwd wordt als „een normale variant van het genus: Mens”, maar dat hij „op de drempel van het pathologische” staat.

Toch treedt ook deze wereld buiten haar eigen grenzen. Zo concluderen de onderzoekers op grond van de gegevens die zij bij 281 huisbezoeken en vraaggesprekken bij mensen op de Oostelijke Eilanden verzamelden:

„In het licht van al deze gegevens past ons bewondering voor de Eilanders. Deze mensen immers die meestal eenvoudige beroepen hebben en die nu niet bepaald de beste huizen van Amsterdam bewonen, weten toch veelal van hun woning nog iets te maken. Zij onderscheiden zich in doorsnee dus zeker niet van Amsterdamse medeburgers wat betreft hun houding ten opzichte van hun woning.”

Deze uitspraak gaat in tegen het veel voorkomende vooroordeel dat mensen uit een volksbuurt hun huizen laten verslonzen. En zo worden er wel meer ideeën die er in het burgerlijke milieu, waaruit onderzoekers, jeugdleiders en dergelijke voortkomen, bestaan over de volksbuurtbewoners weerlegd bij nadere wetenschappelijke kennismaking. Ook over de „onmaatschappelijkheid”

die in dergelijke buurten vaak verondersteld wordt te bestaan. Bij de volkstelling van 1947 is gebleken dat van de bevolking op de Oostelijke Eilanden 5,4 promille in de gevangenis zat, maar voor de „gegoede” Apollobuurt is dit cijfer 5,3 promille, beide iets boven het stadsgemiddelde voor Amsterdam, 4,8 promille. Ander „vergelijkend” cijfermateriaal wijst uit dat in 1935 19,2 procent van de mensen in de Apollobuurt op de N.S.B. stemde, op de Oostelijke Eilanden slechts 4,7 procent en in de gehele stad 10,8 procent. Ook dit is objectieve wetenschap. Maar wat zijn nu de gevaarlijke en asociale buurten van Amsterdam? Het zou misschien wel interessant zijn ook in de Apollolaan en omgeving eens een steekproef van 281 gezinnen over hun huis,- tuin en keukenleven te interviewen. Zouden ze er de onderzoekers ook zo welwillend te woord staan? Neem vraag 16 van het op de Eilanden gebruikte interview-schema bij voorbeeld: „Hoe worden de grote dingen gekocht en waarvan?” Ik heb me ook wel eens afgevraagd hoe die grote huizen bij elkaar verdiend werden. Of vraag 21 van de afdeling C. Gezinsleven: „Wat doen de ouders i.v.m. de vrijetijdsbesteding van hun kinderen?” Misschien komen we dan wel iets „frappants” over het actueel opgeworpen nozem-probleem of over de echte asfaltjeugd te weten. (Sinds hoe lang is het Leidseplein geasfalteerd?)

In ieder geval mogen we met het voornoemde rapport in de handen de socioloog J. Haveman gelijk geven als hij in zijn boek over de „ongeschoolde arbeider” constateert:

„Ten onrechte noemt men de volksbuurten met alle daar wonende gezinnen onmaatschappelijk.”

Wel vinden de onderzoekers op de Oostelijke Eilanden, en ook Haveman, dat er in dit soort buurten een eigen levensstijl bestaat, die verschilt van die in de rest van de maatschappij en die gekenmerkt wordt door solidariteit, gemeenschapszin, hulpvaardigheid en andere deugden die verder nog alleen maar in de terminologie van dominees en sociale werkers bestaan. Haveman stelt deze levensstijl (subcultuur noemt hij het) tegenover die van het burgerlijk milieu (die hij cultuur noemt), waartoe volgens hem nu ook de meeste geschoolde arbeiders behoren, maar hiervan vindt hij:

„Aan geestelijk culturele waarden ontleent men geen normen meer voor het leven van elke dag, waar slechts de regels der concurrentie bruikbaar blijken, n.l. het burgerfatsoen, en als concreet levensdoel kent men slechts de individuele maatschappelijke zekerheid.”

Dit klinkt wat hoogdravend, maar is dit burgerlijk milieu met zijn ambtenaren, sociaal-wetenschappelijke onderzoekers, reclame-agenten, handelsreizigers en andere steunpilaren van fatsoen, orde, objectiviteit en eeuwige wedijver, *binnen de perken* niet een armzalige modus van menselijk bestaan? En mogen Jordaners, Kattenburgers en andere Eiland- of volksbuurtbewoners niet blij zijn daar nog niet helemaal toe te behoren?

„Het is duidelijk dat het abnormale in het gedrag van de ongeschoolde arbeider is, dat het een normale aanpassing van normale mensen aan een abnormale toestand is”

zegt een andere socioloog: „Psychische spanningen”, „neurotic ambition”, „idealen die veel inspanning kosten en die hij soms niet anders dan als een psychisch wrak bereikt” zijn termen die Haveman in navolging van andere deskundigen op het leven van de nette burgerman van toepassing acht.

Zo overschrijdt de sociale wetenschap de grenzen der steriele objectiviteit. Uit noodzaak? Ook de mannen van wetenschap zullen de maagzweer als volksziekte wel eens aan den lijve (waar, aldus Huizinga, de mens nu eenmaal gevoeliger is dan aan de geest) ondervonden hebben. En Haveman doet dan ook de concessie aan de mensen uit de volksbuurten, het proletariaat:

„Slechts dan zal er sprake zijn van een overbrugging van de bestaande kloof en zal er bij de ongeschoolde arbeider een bereidheid gevonden worden de burgerlijke cultuur te aanvaarden, wanneer deze cultuur zich op wezenlijke punten wijzig”.

Dit betekent volgens hem „dat om de ongeschoolde arbeider op te voeden men met zelfopvoeding moet beginnen”. Hoe? Dat zegt hij niet en dat is ook geen kwestie meer van begrip, wetenschap of theorie, maar van engagement en experiment. Het gaat bovendien ook niet alleen om Havemans ongeschoolde arbeiders, maar om allen die zich in de hongergebieden en andere achterbuurten der wereld laten onderdrukken. En ook om de onderdrukkers, grote en kleine psychopathen, oorlogsministers, olie-couponnetjesknippers, en gewone dieven. Die zouden toch ook menswaardig kunnen leven? En de marginale figuren die het weten of die op andere wijzen menen erboven of erbuiten te staan: dominees, sociologen, krantenschrijvers en andere versierde mensen, strohalmen, wij-helden „zolang te water”, Philip en de anderen, Arthurs, Lodewijken, Frits van „de avonden”, en de krankzinnigenverplegers niet te vergeten. U

en ik en wij allemaal, zoals men wel zei. Waar zijn de grenzen?

„The barriers to understanding between peoples of different countries (en wat al niet meer, G. H.), so chewed over by middle-class intellectuals, disappear when people work together, fight together, suffer together.”

Dit vond Rewi Ally, de New Zealandse dichter en essayist op grond van zijn ervaringen in China voor en na de communistische revolutie en ook de Amerikaanse sociaal-psycholoog Murphy concludeerde uit zijn werk in opdracht van de UNESCO in India:

„Whatever the textbooks and newspapers can do is trivial compared with what could be done by close interpersonal association.”

En Jan G. Elburg:

Kameraden, wie een eerlijk besluit
in een lied uit en bij zijn klasse staan gaat
zal door hofmeiers, honden en verstokte cohorten
gezocht en gejaagd worden, gehaat worden
als veepest. Maar het zal lang laat worden
eer hij van zijn vermaningen aflaat.

Maar zijn ook die barriers, klassen en interpersonal association daaroverheen of daartussen tenslotte geen theoretische begrippen die net zo weinig houvast geven als al die andere waarover ik jarenlang door mijn hooggeleerde rechters voorgelicht en ondervraagd werd?

„Van iedere waarheid is het tegengestelde even waar”

Siddharta (Hermann Hesse)

Cognitief ongestructureerde veldsituatie? Zorg? Raad? Waarvan ben ik genezen?

„Wat mij ontbrak was: een volkomen menselijk leven te leiden, en niet alleen maar een leven van kennis, zodat ik er op die manier toe zou kunnen komen mijn gedachten niet te baseren op . . . ja op iets, dat men objectief noemt, dat in ieder geval niet van mijzelf is, maar op iets dat samenhangt met de diepste wortels van mijn existentie, waarmee ik om zo te zeggen vastgegroeid ben in het goddelijke, er aan vasthang, ook al zou de hele wereld in elkaar vallen. Zie, dat is het wat mij ontbreekt en daarnaar streef ik.”
(Kierkegaard).

Dat is het.